

ראשונים ואחרונים

הקדמה שניה

- ככל שהאדם נעלה יותר, כך הדרישות ממנו גדולות יותר ● הדורות הקדמונים, ענקים
- היו בקומתם הרחנית ● לכן הביקורת המקראית כלפיהם הינה עמוקה ונוקבת ●

הצמא להכרת העבר, הרצון לדעת את נבכי ההיסטוריה, עומד ביסוד הכרתו של כל בר דעת. הן העבר הוא ערש הולדתנו, הם הם שורשיו של אנוש בן ימינו. התקופה בה נוצר עם, משולה לגרעין הנובט, המצמיח שורשים, גזע, עלים ופוארות, ופירותיו נמצאים כאן ועכשיו. על כן מתעוררת התשוקה, לדעת ולהכיר מהו מקורו של גרעין זה? מהיכן הגיע? מהי סגולתו? ועד לאן מסוגל הוא לגבוה?

כי אינו דומה עם, שחצובתו בשבטי נוודים, לאומה שאבות אבותיה עמדו למרגלות הר סיני, ושמעו קול אלוקים. ואינם דומים אומות שעברם הוא מצבות קבורה דוממות וענקיות, הפזורות כמונומנטים על פני יבשת שלמה, לאומה שאין לה מצבה, כי עודנה חיה ורעננה, כי היא בת אלמוות.

וכאן מקום לה, לסקרנותנו, לבא ולהקשות. כאן, כאשר נדבר על עבר ועתיד, תתעורר התענינותו של כל תאב דעת, לנסות לרדת לחקר שורשינו. מאין באנו, ואנה מגמת פנינו.

אכן, מקור מחצבתינו הם אבותינו הקדושים, אשר הכירו את בוראם כאשר העולם כולו היה שטוף באמונת האלילים. זמן התהוותנו לאומה הישראלית, היה ביציאתנו מארץ מצרים, בעמוד אש וענן, ובקבלת תורתנו על הר סיני מתוך האש.

במדבר הלכנו אחרי אלוקינו, בארץ לא זרועה, מקום שאינו מקום יישוב. אולם לא בתקופה זו נרצה להתבונן. אלא בתקופה בה החלו לישב בארצם.

מה אירע לו לעמינו בעת שנכנס והתיישב בארצו? כיצד החלה אומתנו את דרכה בינות עמי קדם? האם אכן נשארנו במעלתנו הגדולה, והברית בינינו לאלוקינו

המשיכה להתקיים כימי קדם בהיותינו במדבר? או שמא, חס וחלילה, אין אנו ראויים יותר להתהדר באצטלה זו הנקראת "אתה בחרתנו", כיון שהפרנו ברית זו?

ובכן, הבה נתבונן. נתבונן בסיפורי הנביאים, קודם שנבא לחקור בדבריהם. נתבונן בניסים הגדולים שנעשו לאבותינו בהיותם על אדמתם בארץ ישראל, קודם שננסה לעמוד על חטאיהם. נתבונן גם במנין שני התקופה, ונעמיד זה לעומת זה, את שנות השלווה במנוחת הנפש ועבודת האלוקים, לעומת השנים בהם חטאו ישראל והשתעבדו לעמים שסביבותיהם.

הן זאת היתה חקירתנו, האם לא השתנינו בעקבות כניסתנו לארץ המובטחת. האם השגחת הבורא עדיין חופפת עלינו כפי שהתנהג עמנו במדבר. האם חזרו ניסים כמו קריעת ים סוף, גם בישבנו על אדמתנו בתקופת השופטים.

נעלעל מעט בספר שופטים. וכי לא נמצא שם את שירת דבורה. וכי תיאורי הניסים שנעשו בנחל קישון לא מזכירים את תיאורי התורה על הניסים שנעשו על ים סוף. ונצטט מהספר, "וַיְהִי הַשֵּׁם אֶת סִיסְרָא וְאֶת כָּל הַרְקָב וְאֶת כָּל הַמַּחְנֶה" "מִן שְׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסֻלוֹתָם נִלְחָמוּ עִם סִיסְרָא" "נַחַל קִישׁוֹן גִּרְפָּם".

והלא נמצא שם גם את מלחמתו של גדעון, אשר בשלש מאות איש הכה מחנה רב כחול הים. מחנה אשר הנותר ממנו מנה חמש עשרה אלף איש. ולא הזכרנו האותות שביקש גדעון בגיזת הצמר, ונענה. ואף לא הזכרנו את שמגר בן ענת, שהכה יחידי שש מאות איש, וכן את שמשון שיחידי נלחם בפלישתים. וכל אלו לא בגבורתם נצחו, אלא ברוח השם כפי שמוזכר אצלם בפירוש.

ותקופת השופטים הלא היתה למעלה משלש מאות שנה. ומתוכם רק כשבעים שנה היו משועבדים תחת עמים אחרים משום חטאיהם. ונמצא בסיפורי הנביא עצמו, כי כאשר חטאו, מיד נפרע מהם הקב"ה כפי שהיה במדבר, ותיכף בשובם אליו, הושיעם.

וכל זאת מצאנו רק מעיון מועט בספר שופטים. כי תקופה זו ניכר היה שהינה המשך ישיר לתקופת המדבר. תקופה רבת הוד, אשר כל יחיד רצה לעשות אך הטוב והישר בעיני אלוקים ואדם. כפי שמלמדת אותנו הגמרא, שלכך נקרא ספר שופטים "ספר הישר", כיון שבתקופה רבת הוד זו, לא היה מלך, משום שלא היה צורך במלך. כיון "שאיש הישר בעיניו יעשה", כל אחד שאף לעשות את הצדק המוחלט.

ברם, אם אכן תקופת השופטים הינה תקופה כה נפלאה ועילאית, תקופה בה כל יחיד ויחיד רצה ושאף לעשות רק הטוב והישר, היאך יתכן כי ספר שופטים כולו, מלא בתיאור חטאי אותו הדור, ותוכחות הנביא לדור זה?

אולם קודם שנענה על קושיה חזקה זו, שאכן יש לתת עליה את הדעת, הבה ונכריח את אשר ידענו על גדלות הדורות הראשונים.

נפתח בסיפור. סיפור על ויכוח מענין, שהתגלע בין הגאון רבי יעקב קמינצקי, לבין אחד הפרופסורים הגדולים באמריקה. הגאון רבי יעקב קמינצקי, זכר צדיק לברכה, היה אחד מענקי הדור הקודם, ואחד ממנהיגיה הדגולים של יהדות ארצות הברית. וסיפורנו מתרחש באחת פעמים בהם צריך היה רבי יעקב לטוס, ובדרך לשדה התעופה לווהו תלמידיו וקהל מעריצים. לאותה טיסה, הצטרף פרופסור דגול, ששמו יצא למרחוק, ואף התפרסם בעקבות מחקריו, שהופיעו במגזינים יוקרתיים. אל הפרופסור התלווה נכדו, שלא טרח להסתיר את אי שביעות רצונו, על הזמן 'היקר' אותו הוא מבזבז עבור אביו זקנו.

הפרופסור שראה את ההבדל בינו לבין ר' יעקב, לא התאפק, ושאל מהרב קמינצקי שיבאר לו, פשר דבר. כיצד זה, שאת הזקן היהודי מכבדים כל אותם צעירים ומבוגרים שיצאו ללוותו, ואילו בפרופסור המכובד, אפ"י נכדו מזלזל?

וכך ענה לו רבי יעקב. וודאי הנך יודע מתי נהיה עם ישראל לעם, לאומה. במתן תורה נהינו לעם. במעמד הר סיני נגלה הקב"ה לכל ישראל, ונתן להם את עשרת הדיברות. ופנים בפנים דיבר השם עמם. והם סיפרו זאת לבניהם, ולבני בניהם, עד דורינו אנו. כל חיינו מושתתים על לימוד התורה, ידיעתה וקיום מצוותיה. וככל שאנו יותר קרובים למעמד הר סיני, אנו קרובים יותר לבורא יתברך. אנו מחוברים יותר לתורה, ואנו אף יודעים אותה ומבינים אותה, טוב יותר מאשר הדור שאחרינו שכל קבלתו מאיתנו. (אף בעולם הגשמי, ערכו של טופס מקורי יקר יותר, מאשר העתקו). ועל כן, כיון שאני יותר קרוב למתן תורה, חשוב אני יותר, ולכן מכבדים אותי יותר.

ואילו אתם, אצלכם - שח ר' יעקב לפרופסור - הלא מקובל אצלכם, (שטות שכזו), שהאדם מוצאו מהקוף, אלא שהקוף התפתח והתקדם, עד שנהיה בן אדם. וגם כעת ממשיכים בני האדם להתקדם, עד שהגיעו אפילו לירח. יוצא אם כן, שככל שהדורות מתקדמים יותר, חשובים הם יותר, שהרי רחוקים הם יותר מהקוף, ומפותחים הם יותר. ואתה שהנך כבר בא בימים, הנך יותר קרוב אל הקוף מאשר נכדך, לא פלא אם כן, שמזלזלים בך, שהרי נכדך חשוב ונאור ממך.

אפילו שיחת חולין של תלמיד חכמים צריכה תלמוד. ק"ו שיחתו זו של הגאון רבי יעקב, שהיא גופה תלמוד, ודאי וודאי שצריכה לימוד.

במילים קצרות אלו, מגלה רבי יעקב קמינצקי, כיצד צריך להיות מבטינו בדברינו על הדורות הראשונים. אם ראשונים כמלאכים או כבני אדם, ואם ראשונים כבני אדם או כחמורים. על הדורות הקודמים או מסתכלים, מלמטה למעלה. כנס המביט על ענק. או מביטים בהם - בדורות הקודמים - כעל ענקי רוח, פארי היצורים, שהוד קדומים חופף עליהם. שהרי קרובים הם יותר לדבר השם. קרובים הם למעמד קבלת התורה. חייהם היו זכים יותר, עליונים יותר, ורוחניים. ואף חטאיהם, דקים היו. שהרי ככל שהאדם מרומם יותר, ולבו רחב יותר, ומלא דעת, חטאיו מעטים יהיו.

הסיפור יפה, והמסקנה העולה ממנו מפליאה אף היא.

אך - זאת נקשה - האם יש איזו דרך בה נוכל להוכיח, את אשר ידענו? האם נוכל להכריח באות ובמופת, כי הדורות הקדמונים עלו עלינו בזכות שכלם, וברוממות מעלתם?

אכן כן. ונציגה כאן שאלה. הלא קיום המצוות ועבודת הבורא, תלויה בלבב האדם. שהרי אינו דומה אדם המסיע את חברו למחוז חפצו תמורת תשלום, כאדם העושה זאת ללא כוונת גמול. שהרי זה יעשה זאת למטרת רווח, וזה למטרת חסד. והלא הפעולה היא אחת, וכיצד נבדלה בהגדרתה? אלא כל לבבות דורש השם, וכל יצר מחשבות הוא מבין. ולפי מחשבת האדם, כך תהיה פעולתו, ולפי מחשבתו יקרא לה שם. השם יתברך רוצה את לבנו. בורא העולם מבקש שנעבוד אותו בלב שלם.

ועבודתו של מי יותר זכה ובהירה, האם עבודתנו שלנו או של הורינו וזקנינו? וכי נוכל להשוות את שלמות רצון לב הורינו, לרצוננו אנו?

וודאי שלא. הלא אנו יכולים לראות בחוש כמעט, כי בני הדור הקודם עבדו ועובדים את קונם בנפש חפצה. ולא הרי נסיונותינו שלנו, כהרי נסיונותיהם שלהם. כך לדוגמא אם אנו נצטרך להחליט אם השקר משתלם, הרי שאצל הורינו מידת האמת היא מושכל ראשון.

ואם נשאלה את הורינו, או נציגה שאלה זו לסבינו וסבתותינו. כאשר נבקש מהם, להשוות בין דרגתם בעבודת השם, לבין דרגת הוריהם זקניהם, תהיה התשובה זהה.

נוכח לראות כי היחס שיש בין דורינו לנו לדור הקודם, הוא אותו היחס שיש בין הדור הקודם לדור שלפניו.

**וכיצד נראה הדור שלפני פניו? ומה היתה מדרגת הדורות שלפני כמאה שנים?
ושל מאות? ואלף? ואלפיים?**

הרי לנו סוד גודל מדרגת הענקים של הדורות הקדמונים. נוכחנו לראות בחוש, כי הדור הנכנס לארץ, והדור בתקופת השופטים, הינם דורות ענקיים בדעתם, בהנהגתם וברום מעלתם.

אולם זאת שומה עלינו לבאר. כיצד נבין את תיאורי חטאי הראשונים, על רקע התקופה רבת ההוד?

אלא ששאלה זו, היא גופה התשובה. כי דוקא על רקע התקופה הגדולה, ולפי רום מעלתם, ניכרת אצלם כל סטיה. וכל חטא ולו הזעיר ביותר, מצטייר כחטא עצום.

משל לדבר, בגדי האדם. שהרי ככל שהבגד בהיר יותר, לבן יותר ובוהק יותר, ניכר אצלו כל כתם, ולו הזעיר ביותר.

ודוגמא אישית. לא הייתי ממליץ, לרצף את הבית באריחי קרמיקה. בביתנו ישנה רצפת קרמיקה, ואנו כל היום רודפים אחר הנקיון. כיון שהקרמיקה משום היותה מבריקה ובוהקת, ניכרת עליה כל שיערה, וכל טפטוף קטן, והתחושה הכללית היא כי הבית אינו נקי, אף על פי שתחושה זו אינה נכונה, שהרי אילו היתה זו רצפת אבנים רגילה, כתמים זעירים אלו לא היו ניכרים כלל.

ומדוגמת הנקיון לאנשי המעלה. הרי אנו מוצאים בעיתונים השכם והערב, על אנשי השררה ששגו וחטאו. ובלבנו נזעם. הכך יאה לו, לשר התחבורה שינהג במהירות מופרזת? זאת על אף שאדם מן השורה, כלל לא היה נתפס על חטאים זעירים אלו.

ומשום מה? מדוע על אנשי השררה החוטאים בחטאי דלת העם, כגון העלמות מס, נסיעה במהירות מופרזת וכדומה, נקצוף ונזעם - היתכן?! ואילו כאשר אדם פשוט יחטא באותם החטאים עצמם, לא יעורר הדבר כמעט כל רושם?

אלא, אלו הם דברינו. כי אנו נחשוב שאנשי השררה הינם מורמים מעם, (לדאבונינו היום אין זה כך, ודי"ל), ומשום כך נצפה ונדרוש הנהגה הראויה לאנשי מעלה כמותם. מה שאין כן מן האנשים הפשוטים, איננו מצפים לשום הנהגה נישאה.

ולהבדיל אלף אלפי הבדלות, (להבדיל - כיון שמעלת הקטן שבדורות הקדמונים גדולה לעין ערוך, ממעלת הגדול שבדורינו), כך הם הדברים בדורות הראשונים. דווקא משום מעלתם הנשגבה, נדרשה מהם הנהגה שאנו כיום איננו מבינים כיצד ניתן לדרוש כזאת מבן תמותה. דרשו מהם התנהגות אצילה בהתאם לרמתם ולמדרגתם.

ברם, עדיין תנקר בראשנו השאלה. הגם כי ביארנו שלגודל נקיון נשמתם, ניכר כל צחצוח של חטא, למקרא לשון הנביאים נבהל. למשמע תוכחתם לעם קדוש עם סגולה, תצלנה אוזניים.

עדיין נקשה, כיצד יתכן שבדורות ענקים אלו, יוכיחו הנביאים את העם בכללותו כי עזבו את השם? כיצד נגיב למשמע התוכחה, על עבודת אלילים שכל העם נסחף אחריה? ועוד כהנה וכהנה מלשונות וגערות נביאי השם, שכתבי הקודש מלאים בהם.

כאן אנו נוגעים בסגנון התורה. פה הוזקקנו לדון בשפתם של כתבי הקודש. צורת התייחסותם של ספר התורה וספרי הנביאים לחטא, אפילו לחטאו של יחיד, צריכה לימוד.

ושני יסודות עלינו לידע, בבואנו להתבונן בסגנון הביקורת של המקרא.

א. הדיבור, בהכללה. בלשון כוללת.

התורה והנביאים מוכיחים את הכלל, אף על חטא היחיד. ודבר זה, מטעם הערבות הוא בא. הערבות - עליה נכרתה ברית בערבות מואב. הערבות - המצרפת את אוסף היחידים לעם. הערבות - אשר יוצרת את כלל ישראל. הערבות - שגורסת כי כל יחיד הינו כמו אבר אחד קטן מאיברי הגוף. וכלל האיברים יחדיו יוצרים את הגוף השלם. וכשם שאבר אחד יכאב כל הגוף מרגיש, כך כאשר יחיד יחטא כל הקהל ירגיש¹.

¹ ומשה כרת עם ישראל ברית על ערבות זו. בערבות מואב העבירים בברית, וכך אמר להם: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם השם אלקינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה. יחיד זה יענש בחומרה, לא יאבה השם סלח לו...

ומיד אחר פירוט ענשו של החוטא שהוציא עצמו מהכלל, בא תיאור הפורענות הציבורית. גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה פל עשב קמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבאים... ואמרו כל הגוים על מה עשה השם לך לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה. ואמרו... וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם...

והלא רק היחיד עבד ע"ז, והיאך מעניש הקב"ה את הצבור על חטאי היחיד? כך שאלו ישראל את משה. ענה להם משה, הנסתרת להשם אלקינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם... אין הקב"ה מעניש על הרהורי היחיד הנסתרים, אבל את הרע הנגלה עלינו לבער מקרבנו.

ב. הגדלת החטא.

דרך ספרי הקודש, להגדיל החטא, ולתארו בכל הבחינות שייתכן להיות שם חטא. פירוש, מעשה אחד, חטא יחיד, אולם שורשיו יונקים מכמה מקומות. כלומר, ישנם כמה וכמה ענינים הטעונים תיקון, שכולם יחדיו הם הגורמים לחטא. ואילו היה אחד מהם מתוקן, לא היה החטא יוצא אל הפועל. לדוגמא, גניבה. הגניבה עצמה היא חטא. אך גם חוסר האמונה, שאין אדם נוגע במוכן לחברו. ואילו היה אדם מאמין, שמה שמגיע לו, יהיה לו, ומה ששייך לחברו לא יוכל לעולם להגיע עדיו, לא היה גונב. הנה ראינו שגם חיסרון האמונה, הינו משרשי חטא הגניבה. וזו דרכם של הנביאים לתאר את החטא מכל בחינותיו.

הערה

רק זאת נצטרך עוד לבאר. מדוע לא יוזכר ויתואר בספרי הנביאים, אף על גדלות אותם הדורות? מדוע לא נמצא בכתבי הקודש, אלא רק את תוכחת מוסר הנביאים, ולא יתוארו חיי התקופה?

תפקידה של התורה, להורות לנו את הדרך אשר נלך בה. לכך נקראת 'תורה' מלשון הוראה. שהרי התורה מורה לנו כיצד להתנהג, ומה עלינו לעשות.

'אמון פדגוגי' נקראת התורה בלשון החכמים. 'מחנך' בלשונו. התורה מחנכת אותנו. מתקנת ומשפרת את מידותינו. אין מטרת התורה לספר לנו את קורות הימים. אלא לאלף אותנו מוסר, בינה ודעת.

על כן לא נמצא בסיפורי התורה והנביאים, תיאורים על הווי הימים ההם. ואף לא מילת שבח ותהילה על גדלות האנשים אשר חיו באותם תקופות הוד. שהרי לא זו מטרת דברי התורה. אלא ללמדנו ולחכמינו דרך חיים, בעקבות הביקורת הנוקבת על חטאי העם באותם דורות נשגבים. (כשם - להבדיל אלף אלפי הבדלות - שלא נמצא מילות שבח, ואף לא תיאור כל שהוא על חיי האנשים, בספרי ביקורת המדינה, תפקיד הנמצא כיום במדינות מתוקנות).

הנבואות, התוכחות והמוסר, שייכים הם גם אלינו. עלינו ללמוד מהם, ולשפר את מעשינו. מחויבים אנו להטות אוזנינו אל דברי השם, ולשמוע את מוסר הנביאים מופנה כלפינו. עלינו להתבונן, אם אנשי אותה תקופה מפוארת לא נוקו מביקורת, מה נאמר אנו, אזובי הקיר?

ועל כן אילו היתה התורה מספרת לנו על גדלותם, היה לנו להשיב ולומר, אכן, הם לפי דרגתם וכוחותיהם, העמיסו עליהם, אנו, אין בכוחנו לסבול את גודל המשא. על כן לא סיפרה התורה על גדלותם, וזאת כדי שנוכל ללמוד מהם. בשביל שניקח מוסר, ונדע, שאף כלפינו הדברים אמורים. ובעיקר, כלפינו.

כך אומרת הגמרא במסכת נדרים (דף כב עמוד ב). אמר רב אדא ברבי חנינא, אלמלא חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא, מאי טעמא? (קהלת א) "כי ברוב חכמה רב כעס".

סיכום:

התורה אינה ספר היסטוריה, ועל כן לא נמצא תיאורים על הווי החיים בדורות הקדמונים. לכן נמצא רק את הביקורת הנוקבת של דרישות התורה, כיון שהתורה הינה 'תורת חיים', ומורה לנו דרך חיים. ומהביקורת נלמד מה עלינו לעשות, כיצד להתנהג, וממה להישמר.

רק נדע, כי הדורות הראשונים היו במדרגה כה גבוהה עד שאין לנו אפילו מושג מה ממדרגתם. ומדרגתם נבעה מן העובדה כי היו קרובים יותר למתן תורה.

וכאשר אנו לומדים את תוכחות הנביאים עלינו לדעת כי: א. דרך הנביא לדבר בהכללה. להוכיח את הרבים על חטא יחיד. ב. דרך הנביא להרבות בתיאורי החטא, בכל הבחינות שאינם מתוקנות, וכל הדברים שגרמו לחטא.

שאלות חזרה:

1. הכריחי, מחיינו אנו, כי מדרגת דורות הראשונים גבוהה מאד.
2. מדוע דרך הנביא לדבר בהכללה?
3. מדוע דרך התורה להגדיל בתיאורי החטא?
4. מדוע ישנה ביקורת כה נוקבת על הדורות הגדולים ההם?

תשובות:

1. מדרכתם הרוחנית של הזרות הקדמונים היתה עלומה, שהרי אנו מודים כי אבותינו עולים עלינו במעלתם, ואף אבותינו אומרים כך על אבותם וקנייהם, [שהרי יש ירידת הזרות, וזהו דבר מורגש], וכך למעלה בקודש, עד הזרות שחיו בזמן המקדש, ובזמן כניסת ישראל לארץ.
2. דרך הנביא להוכיח את הכלל על חטאי הפרט, מפני שכל כלל ישראל הם גוף אחד, ואם כרת עם ברית בערבות מואב על ערבות זו.
3. אין דרך התורה להגדיל בת'אורי החטא, אלא לתארו מכל בחינותיו. שהרי כל חטא מורכב מכמה תולדות, ואילו תולדה אחת היתה חסירה, הרי ששפרת החטא לא היתה גיימת. והתורה מוכיחה על כל התולדות הקשורות את האדם לחטא.
4. הזרות הקדמונים לפי מדרכתם, נדרשה מהם הנהגה התואמת את רמתם הרוחנית, וכל סטיה אפילו קלה, [שאנחנו לא נחשבת כלל לחטא], הרי לגביהם הינה חטא עלום. שהרי אפילו סטיה זו אינה ראויה להם.

ביבליוגרפיה

1. כוזרי, (ריה"ל), מאמר ראשון סעיפים צ"ב- קי"ז.
2. מסילת ישרים, (רמח"ל), הקדמה.
3. דורות ראשונים, (לר' יצחק אייזיק הלוי), תקופת המקרא, פרק ד' ופרק ה'.
4. קונטרס דרכי התורה בלימוד המקרא (לגאון ר' אברהם קאלמאנאוויץ).
5. Behold a People (לרב אביגדור מילר), כרך ראשון, פרק ה' ופרק ו'.
6. סדר הקורות בתנ"ך, (אליעזר שולמן), עמ' 112-113.